

УДК: 343, 343.85

М.Г. Корабель,

кандидат юридичних наук, доцент
Доцент кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права та процесу
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди
[https:// orcid.org/0000-0002-8703-7003](https://orcid.org/0000-0002-8703-7003)

Т.А. Павленко,

кандидат юридичних наук, доцент
Доцент кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права та процесу
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди
[https:// orcid.org/0000-0002-6019-1086](https://orcid.org/0000-0002-6019-1086)

ІСТОРИЧНІ ТА ЕТИЧНІ ПІДСТАВИ СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНОСТІ СМЕРТНОЇ КАРИ ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У науковій публікації підіймається проблема щодо історичних та етичних аспектів соціальної обумовленості смертної кари як виду покарання, що може застосовуватися в умовах війни. Наголошується, що з початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію суверенної України, весь світ побачив жорстокість злочинів, що вчиняються як громадянами країни агресора так і громадянами України та інших країн, що беруть участь у воєнних діях (військовими). Визначено, що підставою для внесення змін до санкцій статей Особливої частини Кримінального кодексу України за особливо тяжкі (жорстокі, нелюдські) злочини, в сучасних реаліях, стало грубе порушення принципів та звичаїв ведення війни. Дуже високий рівень суспільної небезпечності кримінальних правопорушень, які вчиняються з моменту оголошення воєнного стану в Україні, виступає каталізатором доволі різких думок у суспільстві щодо повернення смертної кари до системи покарань в законі про кримінальну відповідальність. В статті звернуто увагу на проблематику врахування позиції жертв воєнних, військових та інших кримінальних правопорушень та їх родичів при реформуванні системи покарань у національному законодавстві.

Питання смертної кари як можливої міри покарання у національному законодавстві розглянуто крізь призму етичних норм, міжнародних стандартів прав людини, історичних передумов та з урахуванням сучасного зарубіжного досвіду призначення покарання у виді смертної кари. Проведено аналіз положень міжнародної Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод, ратифікованої Україною, та протоколів до неї, що регулюють питання застосування смертної кари в умовах війни. Встановлено, що в сучасних реаліях, в умовах процесу євроінтеграції нашої держави відновлення смертної кари як міри покарання залишається не вирішеним та дискусійним.

Ключові слова. Покарання, призначення покарання, смертна кара, право на життя, історичні аспекти призначення покарання, етичні аспекти призначення смертної кари, конституційні гарантії права людини на життя, зарубіжний досвід призначення смертної кари, воєнний стан, військові кримінальні правопорушення, міжнародні стандарти прав людини, міжнародні конвенції.

Постановка проблеми. Конституція України гарантує кожній людині невід'ємне право на життя та визначає обов'язком держави захищати життя людини.

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію суверенної України, весь світ побачив жорстокість злочинів, що вчиняються як громадянами країни агресора так і громадянами України та інших країн, що беруть участь у воєнних діях (військовими). Грубе порушення принципів та звичаїв ведення війни стало підставою для внесення змін до санкцій статей Особливої частини за особливо тяжкі (жорстокі, нелюдські) злочини передбачені Кримінальним кодексом України. Відповідно до чинного закону про кримінальну відповідальність найсуворішим видом покарання є довічне позбавлення волі, що прийшло на заміну існуючій до 2020 року смертній карі. Проте, смертна кара не призначалася з моменту набрання чинності Конституції України. На сьогодні ми можемо спостерігати, що високий рівень суспільної небезпечності вчинених кримінальних правопорушень в умовах воєнного протистояння став каталізатором думок у суспільстві щодо повернення смертної кари до системи покарань України. Тож питання соціальної обумовленості, етичності смертної кари як виду покарання, на етапі розвитку історії української державності, на жаль, знову набуває актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо доцільності передбачення смертної кари в системі покарань країн світу викликає певну дискусію серед науковців, до яких належать такі дослідники як: В. О. Барчук, О. М. Бандурка, А. Ф. Волобуєв, Ю. О. Ірха, О. М. Литвинов, Л. О. Мостепанюк, О. Л. Тимчук та інші. Науковці аналізували призначення та застосування смертної кари в кримінальному законодавстві та досвід зарубіжних країн. Проте доцільність існування смертної кари в умовах сьогодення залишається доволі дискусійним питанням і потребує подальших наукових розвідок, що і стало підставою проведення власного наукового дослідження.

Метою наукової статті є встановлення історичного та етичного аспектів соціальної обумовленості смертної кари як виду покарання в умовах

війни, що знайшло своє відображення в Протоколі № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Виклад основного матеріалу. Всесвітній день боротьби зі смертною карою відзначають вже майже двадцять років 10 жовтня. Більшість країн світу в цей день проводить демонстрації, мітинги, науковці – круглі столи, з метою привернути увагу до необхідності заборони застосування смертної кари в цивілізованому суспільстві.

Відповідно до ст. 27 Конституції України, міжнародних конвенцій, підписаних і ратифікованих Україною право людини на життя є невід’ємним. Рішенням Конституційного суду України «у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару)» від 29 грудня 1999 року, було прийнято рішення, що «Положення статті 24 Загальної частини та положення санкцій статей Особливої частини Кримінального кодексу України (*мова йде про Кримінальний кодекс України від 28 грудня 1960 року – ред.*), які передбачають смертну кару як вид покарання, визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними)» [1]. Кримінальний кодекс України (чинний) в ст. 51 передбачає вичерпний перелік покарань «до осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, судом можуть бути застосовані такі види покарань: штраф; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; позбавлення державної нагороди України; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; громадські роботи; виправні роботи; службові обмеження для військовослужбовців; конфіскація майна; пробаційний нагляд; арешт; обмеження волі; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; позбавлення волі на певний строк; довічне позбавлення волі» [2]. Найсуворішим видом покарання є довічне позбавлення волі, що прийшло на заміну смертній карі.

Відповідно до положень ст. 2 Протоколу № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ратифіковано Законом України № 1484-III (1484-14) від 22.02.2000), щодо скасування смертної кари, визначено, що «Смертна кара під час війни. Держава може передбачити у своєму законодавстві смертну кару за діяння, вчинені під час війни або невідвротної загрози війни; таке покарання застосовується лише у випадках, передбачених цим законодавством і згідно з його положеннями. Держава повідомляє Генерального секретаря Ради Європи про відповідні положення цього законодавства».

Вбачається доцільним проаналізувати вищезазначену норму. По-перше, для можливості призначення смертної кари під час війни в національному

законодавстві це питання має бути врегульовано. Як механізм призначення покарання, так і його виконання; по-друге, покарання не позбавляє людину прав та свобод, а лише обмежує конституційні права. Ірха Ю. зазначає, що «Обов'язковою умовою обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина є те, що воно може відбуватися лише на підставі та у випадках, визначених у законі, і, як правило, за рішенням суду. У національному законодавстві закріплено процесуальний порядок здійснення такого обмеження.» [4, с. 81]. Так, навіть довічне позбавлення волі не позбавляє людину прав, а лише обмежує їх, натомість смертна кара назавжди і безповоротно позбавляє всіх прав гарантованих Конституцією України та міжнародними конвенціями; По-третє, завжди існує ризик судової помилки, невідворотний характер такого покарання є трагічним та має не аби який вплив на суспільство. Окремо, це є моральним тягарем для судді та виконавця покарання у виді смертної кари. Прийняття рішення про позбавлення людини життя є складним випробуванням для людської психіки, у зв'язку з чим таке рішення приймається колегіально, а не одноосібно.

Ст. 1 Протоколу № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ратифіковано Законом України № 318-IV (318-15) від 28.11.2002) смертну кару скасовує за всіх обставин. А саме зазначено, що «Смертна кара скасовується. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено». Ст. 2 зазначеного протоколу встановлює заборону відступу від зобов'язань. Зазначається, що жодних відступів від положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 15 Конвенції [5].

Враховуючи положення наведеної норми, варто проаналізувати обумовленість смертної кари в системі покарань багатьох країнах світу.

Згідно з останніми даними [Amnesty International](#), у 2023 році: «у 55 країнах існувала смертна кара; 9 із цих країн мали смертну кару лише за найсерйозніші злочини, такі як множинні вбивства або воєнні злочини; 23 мали смертну кару, але не застосовували її протягом 10 років.

У 2022 році смертні вирoki були виконані у 20 країнах, серед яких лідерами із застосування смертної кари є Китай, Іран, Пакистан, Саудівська Аравія та США. Серед інших країн, які застосовують цю форму покарання, – Єгипет, Ірак, Лівія, В'єтнам та Ємен.

Також у 2022 році 5 країн відновили виконання смертних вироків – Афганістан, Кувейт, М'янма, Палестина та Сінгапур.

Країною пострадянського простору, де смертна кара застосовується як міра покарання на законодавчому рівні, є Білорусь. У квітні 2022 року самопроголошений президент країни запровадив передбачити смертну кару за підготовку терактів, а у березні 2023-го підписав закон, який передбачає смертну кару за державну зраду для чиновників і військових [6].

Разом з тим, шість країн скасували смертну кару повністю (Казахстан, Папуа-Нова Гвінея, Сьєрра-Леоне та Центральноафриканська Республіка) або частково (Екваторіальна Гвінея та Замбія, які скасували смертну кару лише за звичайні злочини) у 2022 році [6].

Прихильники відновлення смертної кари пояснюють свою позицію наступними аргументами. По-перше, смертна кара є найефективнішим засобом загальної превенції. Так, А. Ф. Волобуєв в науковій статті «Смертна кара під час воєнного стану як засіб публічної превенції» звертає увагу що на «необхідність запобігання зради, колабораціонізму і пособництву державі-агресору з використанням відповідних заходів кримінально-правового характеру. Впродовж 2022–2023 років у Кримінальний кодекс України були внесені чисельні зміни, якими передбачалися нові склади кримінальних правопорушень, посилення покарання за тяжкі та особливо тяжкі злочини (статті 111, 111-1, 111-2, 113, 114-2, 436-2 та ін.) Зокрема, це стосується призначення окремих видів покарань за особливо тяжкі злочини з урахуванням їх публічної превенції найбільш суспільно-небезпечних наслідків. Можна припустити, що законодавець в цьому аспекті не врахував важливість інституту смертної кари, від якого Україна відмовилася в 2001 році, виключивши його з розгляду у кримінальній політиці в мирний час та розрахунку на найближчу перспективу вступу України в Раду Європи та Європейський Союз» [7, с. 831]. Все частіше звучить думка науковців щодо можливості повернення смертної кари в систему покарань України в умовах війни за особливо тяжкі злочини. Серед аргументів лунають такі: по-перше, усвідомлення невідворотності покарання, а особливо такого суворого, може виступати стримуючим фактором, а отже, і ефективним способом досягнення загальної превенції; по-друге, кара може розглядатися, як потреба жертв та суспільства в справедливості [8, с. 129; 9, с. 23]. Проте, фактично, помста за особливо тяжкі злочини є відображенням принципу Таліона «око за око, зуб за зуб», проте цивілізоване суспільство має жити відповідно до норм чинного законодавства, а не середньовічними звичаями та принципами; по-третє, утримання засуджених до довічного позбавлення волі відбувається за рахунок платників податків (серед яких є жертви злочинів), та становить більше десяти тисяч гривень на місяць, що перевищує мінімальну заробітну плату та пенсійне забезпечення, тощо.

Висновки. Чи можна однозначно відповісти на питання «Чи потрібно впровадити смертну кару як вид покарання за особливо тяжкі злочини в систему покарань України в умовах воєнного стану?», вочевидь однозначної відповіді не має. Не має сумнівів, що смертна кара неможлива в суспільстві яке пропагує верховенство права, поважає міжнародні стандарти та прагне відповідати вимогам європейської спільноти. Але, чи можна виправдати війну, існуючі в ХХІ столітті жорстокі, нелюдські злочини, що порушують всі

існуючі міжнародні конвенції. Звичайно Ні! Публічність інформації та бажання справедливості обумовлює тези, що все частіше лунають у суспільстві, щодо повернення дії принципу Таліона «око за око, зуб за зуб», що пояснюється довгою, трагічною та виснажливою війною. Не можна не враховувати біль жертв злочинів та їх родичів, що також тягне за собою повернення до питання смертної кари. Високий рівень суспільної небезпечності вчинених кримінальних правопорушень вже змусив законодавця внести відповідні зміни до чинного законодавства, передбачивши більш суворі санкції відповідних статей Кримінального кодексу України, Зокрема, це стосується державної зради, диверсії, злочинів терористичної спрямованості тощо. Разом з тим, наразі ми маємо враховувати євроінтеграційні процеси, які відбуваються в нашій країні та також впливають на формування національного законодавства. Тож питання щодо відновлення смертної кари як міри покарання залишається дискусійним та не вирішеним.

Література

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару). Справа N1-33/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари: Закон України № 1484-III (1484-14) від 22.02.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802#Text.
4. Ірха Ю. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах. Вісник Конституційного Суду України. 2015. № 5. С. 78–87
5. Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин: Закон України № 318-IV (318-15) від 28.11.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_180#Text
6. Касіянчук М. Смертна кара: де у світі досі існує, скільки людей страчено і за що URL: https://24tv.ua/zakordon24/yakih-krayinah-dosi-isnuye-smertna-kara-yaki-vidmovilisya-vid_n2729955 https://24tv.ua/zakordon24/yakih-krayinah-dosi-isnuye-smertna-kara-yaki-vidmovilisya-vid_n2729955.
7. Волобуєв А.Ф. Смертна кара під час воєнного стану як засіб публічної превенції. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Випуск № 02, 2025. с 820-835. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.120>.
8. Корабель М., Павленко Т. Соціально-правова обумовленість смертної кари як виду покарання в умовах війни. *«Правові реалії сьогодення»*: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (22 травня 2025 р.). Харків: Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, 2025. С. 126-130. URL: chrome-extension://efaidnbmninnkcbajpcjgclgcfndmkaj/https://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/37004/1/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%E3%80%93%D0%B0%D0%BB%D0%B8_%E3%80%93_%D0%92%D1%81%D0%B5%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%E3%80%93%E3%80%93%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%E3%80%93%E3%80%93_%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE_

[%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%E3%80%93%E3%80%93_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%E3%80%93%E3%80%93%E3%80%93_%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%E3%80%93%20%281%29.pdf](#). 9. Бандурка О.М., Литвинов О.М. *Смертна кара: казнить нельзя помиловать? Еволюція уявлень про злочини і покарання у суспільно-правовій думці (до 250-річчя праці Чезаре Беккарія «Про злочини та покарання»): Збір. мат. Міжнар. наук.- практ. конф. [24 червня 2014 року, м. Харків]. Золота миля, 2014. С. 20–25.*

HISTORICAL AND ETHICAL BASES FOR THE SOCIAL CONDITIONEDNESS OF THE DEATH PENALTY AS A FORM OF PUNISHMENT UNDER MARTIAL LAW

M. Korabel, T. Pavlenko

Abstract. This scientific publication raises the issue of the historical and ethical aspects of the social conditioning of the death penalty as a form of punishment that can be applied in wartime. It is emphasized that with the start of the full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of sovereign Ukraine, the whole world has witnessed the cruelty of crimes committed by both citizens of the aggressor country and citizens of Ukraine and other countries participating in military operations (military personnel). It has been determined that the basis for amending the sanctions of the articles of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine for particularly serious (cruel, inhuman) crimes, in the current reality, was a gross violation of the principles and customs of warfare. The very high level of public danger of criminal offenses committed since the declaration of martial law in Ukraine has been a catalyst for rather sharp opinions in society regarding the return of the death penalty to the system of punishment in the law on criminal responsibility. The article draws attention to the issue of taking into account the position of victims of war, military, and other criminal offenses and their relatives when reforming the system of punishment in national legislation.

The issue of capital punishment as a possible measure of punishment in national legislation is considered through the prism of ethical norms, international human rights standards, historical preconditions, and taking into account contemporary foreign experience in imposing capital punishment. An analysis is conducted of the provisions of the International Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, ratified by Ukraine, and its protocols regulating the application of the death penalty in wartime. It is established that in the current reality, in the context of our country's European integration process, the restoration of the death penalty as a measure of punishment remains unresolved and controversial.

Keywords: Punishment, sentencing, death penalty, right to life, historical aspects of sentencing, ethical aspects of imposing the death penalty, constitutional guarantees of the human right to life, foreign experience of imposing the death penalty, martial law, military criminal offenses, international human rights standards, international conventions.